

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

2011 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin milli gelir verilerine göre iktisadi faaliyet Ekim Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünüme kıyasla daha güçlü seyretmiştir. Bu dönemde büyümede yavaşlama olmazken yurt içi talep yataya yakın bir seyir izlemiş, ithalat ise hızla gerilemeye devam etmiştir. Üçüncü çeyrekte ihracat dönemlik bazda artış sergilemiş, böylece net dış talep dönemlik büyümeye iki çeyrek üst üste olumlu katkı yaparken, uzun bir aradan sonra ilk kez yıllık büyümeye de pozitif katkı yapmıştır. Geçmiş tecrübelerin aksine büyümede keskin bir yavaşlama olmaksızın net dış talebin katkısının artması, ekonomide kontrollü bir yavaşlama ile eş anlı olarak talep bileşenlerinde dengelenmeyi amaçlayan para politikası uygulamalarının etkinliğine işaret etmektedir.

2011 yılının son çeyreğine ilişkin veriler iktisadi faaliyetin, bir miktar yavaşlamakla birlikte, gücünü koruduğunu göstermektedir (Kutu 4.1). Mevsimsellikten arındırılmış verilerle sanayi üretimi Ekim-Kasım döneminde üçüncü çeyreğe göre güçlü bir artış sergilerken, hizmet sektörü istihdamı yukarı yönlü seyrini istikrarlı bir şekilde sürdürmektedir. 2011 yılının ilk çeyreğinin ardından ekonominin görece daha ılımlı bir patikaya yönelmesine karşın yavaşlamanın arzu edilen düzeyde olmaması ve döviz kuru hareketlerine bağlı olarak enflasyonun öngörülenden daha yüksek seviyelere çıkması, Ekim ayından itibaren Merkez Bankası'nın sıkılaştırıcı yönde tedbirler almasını gerekli kılmıştır.

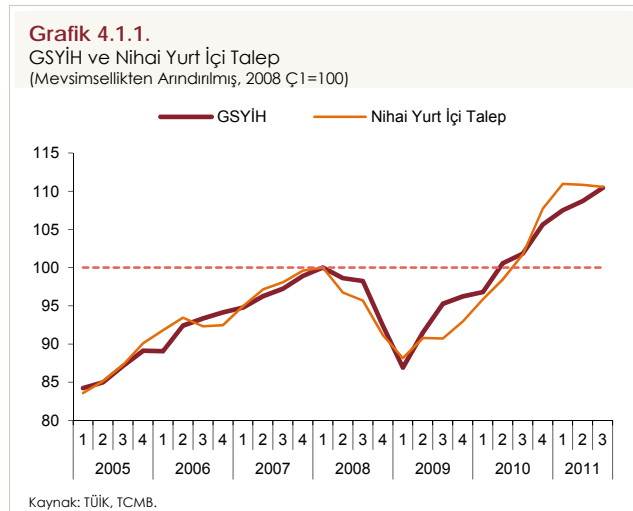
Ekim ayından itibaren uygulanan parasal sıkılaştırmanın ve süregelen küresel sorunların etkisiyle önümüzdeki dönemde iç talebin yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. Nitekim yakın dönemde tüketici kredilerindeki yavaşlama eğiliminin giderek daha belirgin hale geldiği gözlenmektedir. Öte yandan, 2012 yılına ilişkin küresel eğilimler, ekonomilerin büyük bir bölümünde yavaşlamaya işaret etmektedir. Bu görünüm altında, 2012 yılında toplam talep koşullarının enflasyon üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturmayacağı tahmin edilmektedir. Dış talepteki zayıf seyre karşın cari dengede süregelen düzeltmenin önümüzdeki dönemde de devam edeceği öngörülmektedir.

4.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Gelişmeleri ve İç Talep

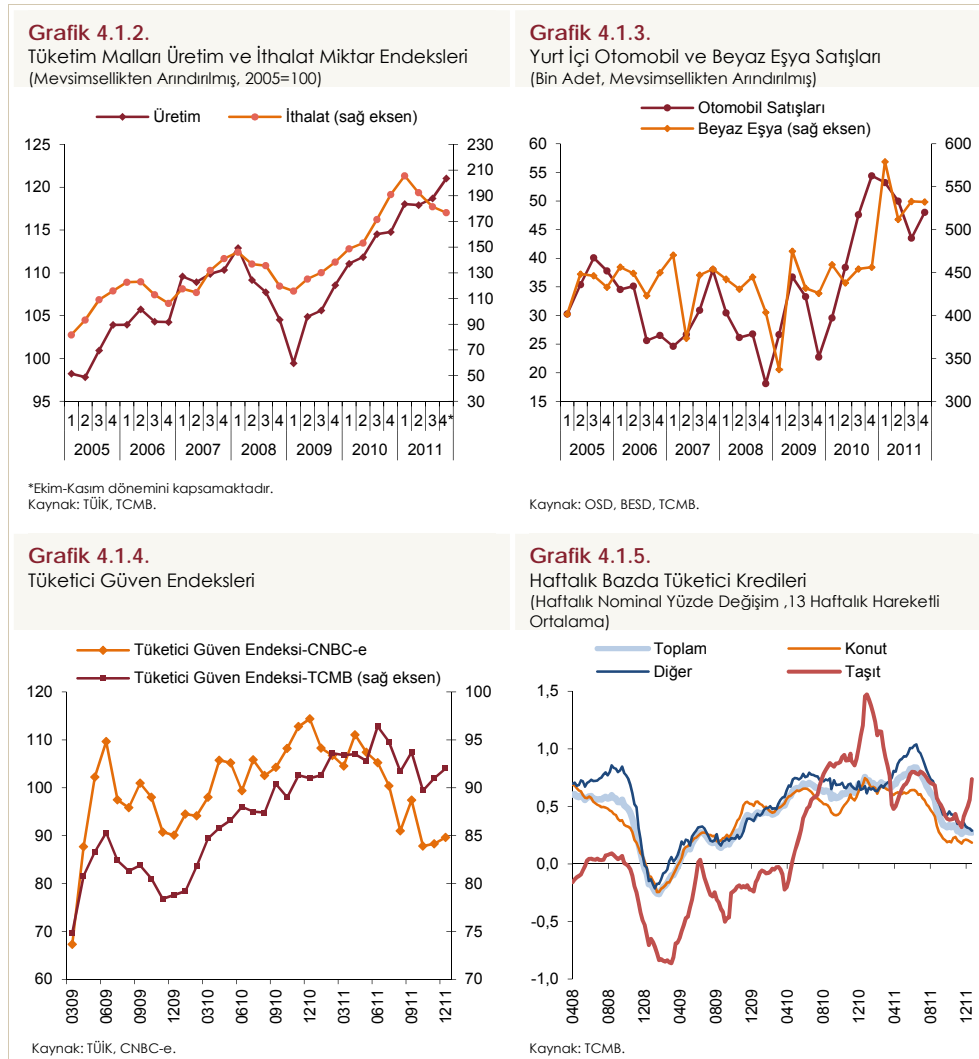
TÜİK tarafından açıklanan milli gelir verilerine göre GSYİH 2011 yılının üçüncü çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 8,2 oranında artış kaydetmiştir. Özel kesim talebi yıllık büyümeye bu çeyrekte de yüksek oranlı katkıda bulunurken net dış talebin uzun bir süre sonra ilk kez pozitif katkı yapması talep bileşenlerindeki dengelenmenin güçlenerek sürdüğünü göstermektedir. Üçüncü çeyrekte kamu talebi yılın ilk yarısına kıyasla daha güçlü seyrederken, özel yatırımların katkısı yüksek seviyelerde olmakla birlikte önceki dönemlere kıyasla belirgin biçimde azalmıştır.

Mevsimsellikten arındırılmış veriler incelendiğinde, GSYİH'nin üçüncü çeyrekte dönemlik bazda yüzde 1,7 oranında arttığı görülmektedir (Grafik 4.1.1). Özel tüketim talebi bir önceki çeyrekteki gerilemenin ardından yeniden artış kaydetmiş ve yılın ilk çeyreğindeki seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan özel makine-teçhizat yatırımlarındaki keskin düşüş dikkat çekmiştir. Bu gelişmede dış kaynaklı belirsizlik algılamalarındaki artışın ve TL'deki değer kaybının önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

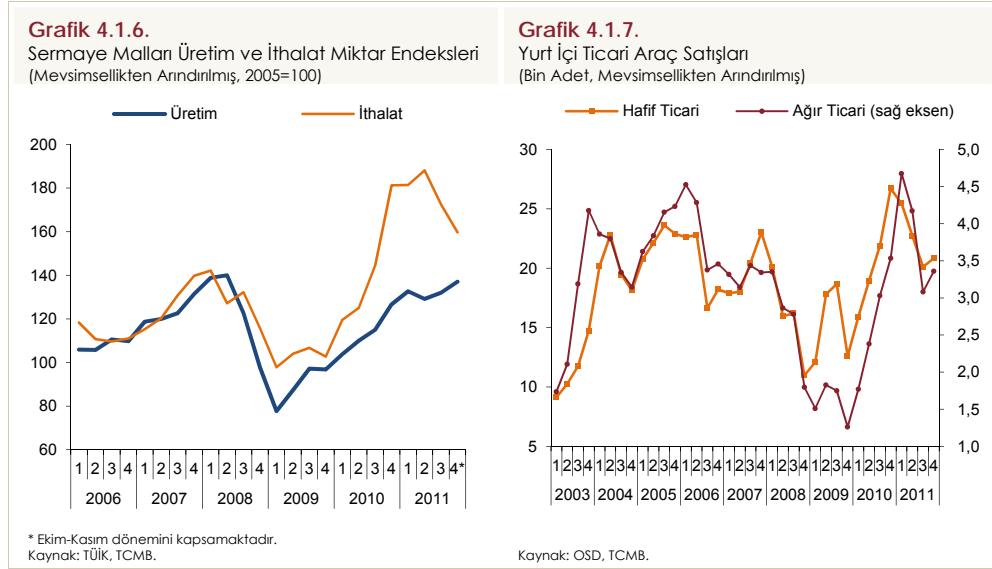
Üçüncü çeyrekte kaydedilen yüksek oranlı çeyreklik büyümeye karşın toplam nihai yurt içi talep yataya yakın seyrini korumuştur (Grafik 4.1.1). Buna karşılık, net dış talebin çeyreklik büyümeye pozitif katkısı üçüncü çeyrekte güçlenerek sürmüştür. Gerek nihai yurt içi talebin yatay seyri gerekse iç ve dış talep arasındaki dengelenme sürecinin devamı, Merkez Bankası'nın para politikası uygulamalarının etkilerinin belirginleştiğine işaret etmektedir.

Yılın dördüncü çeyreğine ilişkin veriler, nihai yurt içi talebin ılımlı bir artış sergilediğine işaret etmektedir. Özel tüketim talebine ilişkin göstergelerden tüketim malları üretimi Ekim-Kasım döneminde yukarı yönlü bir seyir izlerken tüketim malları ithalatında ikinci çeyrekte başlayan düşüş eğilimi korunmuştur (Grafik 4.1.2). Öte yandan, yurt içi otomobil satışlarında üçüncü çeyrekteki sert düşüşün ardından bu çeyrekte toparlanma gözlenmiş, beyaz eşya satışları yataya yakın bir seyir izlemiştir (Grafik 4.1.3). Gerek beyaz eşya gerekse otomobil satışları yılın ilk çeyreğinde ulaştıkları seviyenin altında, ne var ki geçmiş dönem ortalamalarının belirgin biçimde üzerinde seyretmektedir. Tüketici güven endeksleri düzey itibarıyla yurt içi talebin ılımlı seyrile uyum arz etmektedir (Grafik 4.1.4). Öte yandan, tüketici kredilerindeki yavaşlama eğilimi giderek belirginleşmektedir (Grafik 4.1.5).

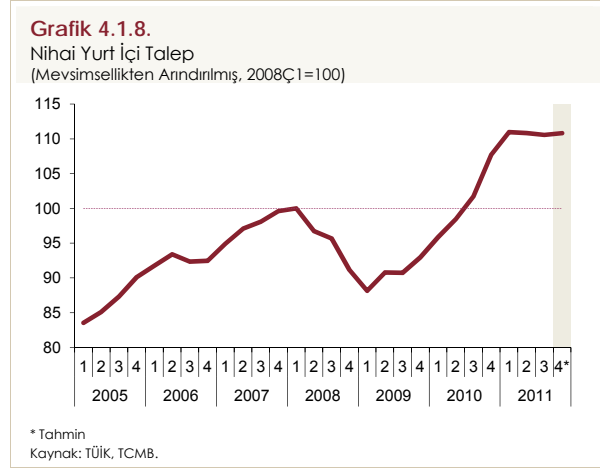

Öncü göstergeler, tüketim talebinin yanı sıra yatırım talebinde de bir önceki çeyreğe göre ılımlı bir artışa işaret etmektedir. Ekim-Kasım dönemine ait veriler sermaye malları üretiminde sınırlı bir artış, ithalatında ise düşüş olduğunu göstermektedir (Grafik 4.1.6). Diğer taraftan, iç piyasaya yapılan hafif ve ağır ticari araç satışlarındaki daralma eğiliminin dördüncü çeyrekte yerini sınırlı bir artışa bıraktığı görülmektedir (Grafik 4.1.7).

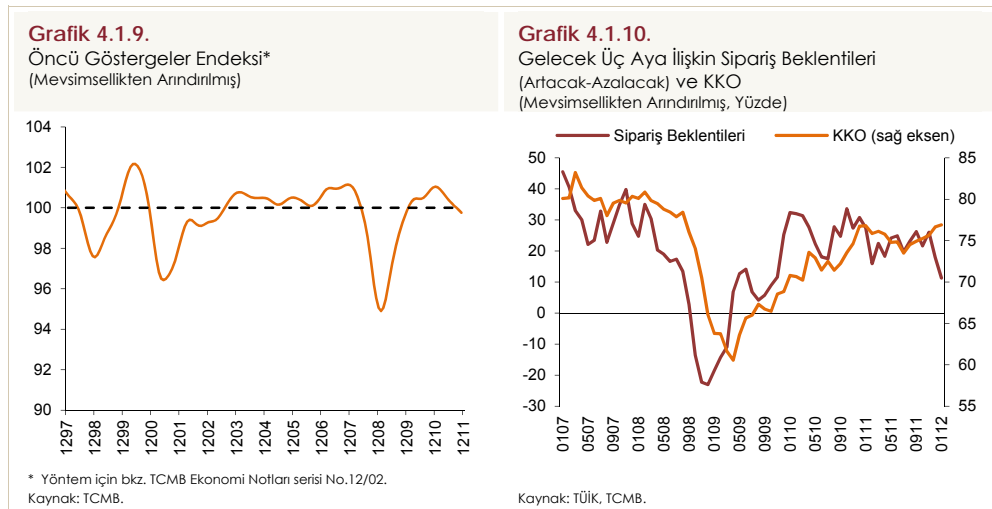

Tüketim ve sermaye malları üretimi artarken ithalatının azalmasının vurgulanması gereken bir gelişme olduğu düşünülmektedir. Zira genelde birbirine yakın hareket eden mal-hizmet ithalatı ile nihai yurt içi talebin son dönemde belirgin biçimde ayrışması yerli kaynak kullanımında artışa işaret etmektedir. Bu durum Merkez Bankası'nın dengeleyici para politikalarının sonucunda Türk lirasında gözlenen değer kaybının etkisiyle, ithal mal ve hizmetlerden yurt içinde üretilenlere doğru talep kaymasının bir göstergesidir (Kutu 4.2).

Özetle, son dönemde açıklanan verilerden elde edilen bilgiler toplulaştırıldığında dördüncü çeyrekte yurt içi talebin dönemlik bazda sınırlı bir artış sergilediği tahmin edilmektedir (Grafik 4.1.8).

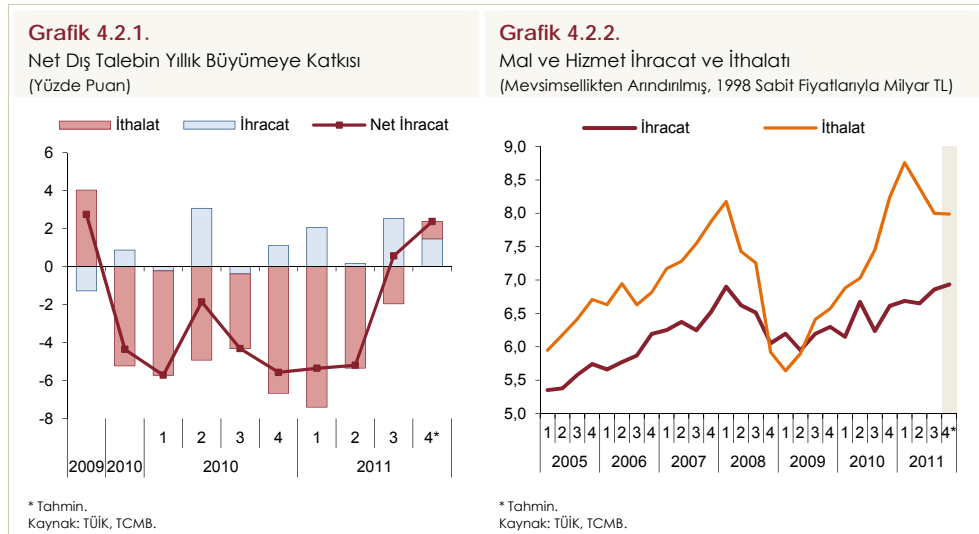

2011 yılının ilk çeyreğinin ardından ekonominin görece daha ılımlı bir patikaya yönelmesine karşın yavaşlamanın arzu edilen düzeyde olmaması ve döviz kuru hareketlerine bağlı olarak enflasyonun öngörülenden daha yüksek seviyelere çıkması, Ekim ayından itibaren Merkez Bankası'nın sıkılaştırıcı yönde tedbirler almasını gerekli kılmıştır. Bu tedbirlerin de katkısıyla yurt içi talebin önümüzdeki dönemde daha da yavaşlaması ve ılımlı bir büyüme eğilimine girmesi beklenmektedir. Seçilmiş öncü göstergelerin toplulaştırılmasıyla türetilen endeks, öngörülen yavaşlamanın ilk sinyallerini vermektedir (Grafik 4.1.9). İmalat sanayi sipariş beklentilerinin Aralık ve Ocak aylarında özellikle iç piyasa kaynaklı olmak üzere hızla gerilemesi yılın ilk çeyreğinde kapasite kullanımını sınırlayacaktır (Grafik 4.1.10). Takip eden dönemde ekonomideki yavaşlamanın kontrollü bir şekilde süreceği, iç ve dış talep arasındaki dengelenmenin devam ederek cari dengedeki normalleşme sürecine katkıda bulunacağı tahmin edilmektedir.

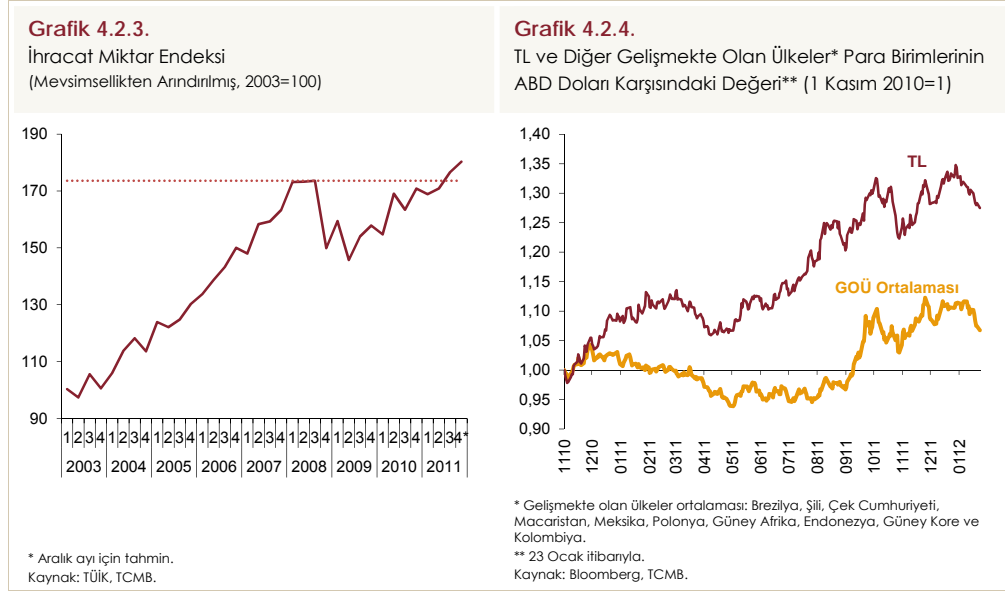
4.2. Dış Talep

2011 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin dış talep gelişmeleri Ekim Enflasyon Raporu'nda sunulan öngörülerden daha olumlu gerçekleşmiştir. Öngörülere kıyasla mal ve hizmet ihracatı daha güçlü seyrederken, ithalat talebi daha zayıf gerçekleşmiştir. Mal ve hizmet ithalatı yıllık büyüme oranları ilk çeyrekte itibaren kademeli olarak yavaşlamış, ilk çeyrekte yüzde 27,3 olan ithalat yıllık büyümesi üçüncü çeyrekte yüzde 7,3 oranına gerilemiştir. İkinci çeyrekte durma noktasına gelen mal ve hizmet ihracatı üçüncü çeyrekte yıllık yüzde 10,8 oranında artmıştır. Böylelikle, 2009 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren yıllık büyümeye katkısı negatif olan net dış talep bu dönemde pozitif katkı yapmıştır (Grafik 4.2.1). Mevsimsellikten arındırılmış verilerle değerlendirildiğinde ithalat talebi dönemlik bazda hızla gerilerken, ihracat talebi Avrupa'da sorunların derinleşmesine rağmen artmıştır (Grafik 4.2.2). Sonuç olarak, net dış talebin dönemlik büyümeye katkısı ikinci çeyreğin ardından üçüncü çeyrekte de pozitif olarak gerçekleşmiş, iç ve dış talep arasındaki dengelenme güçlenerek sürmüştür.

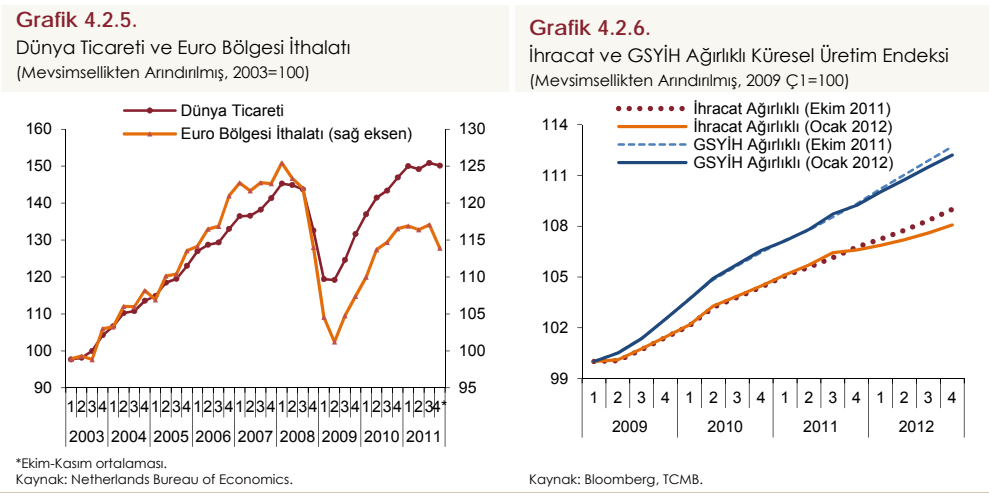
Kriz sonrası süreçte geçmiş eğilimine kıyasla daha yavaş bir büyüme sergileyen ihracat miktar endeksi kademeli toparlanmasını sürdürmektedir. Son çeyreğe ilişkin veriler küresel ölçekte yaşanan olumsuzluklara rağmen mal ihracatının dönemlik bazda artış kaydettiğine işaret etmektedir (Grafik 4.2.3). Bu gelişmede, döviz kurunun sağladığı rekabet avantajının yanı sıra iç talepteki yavaşlama ile birlikte yoğunlaşan yeni pazar arayışlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer gelişmekte olan ülke para birimleri ile karşılaştırıldığında, 2010 yılının Kasım ayından bu yana ABD dolarına karşı Türk lirasındaki değer

kaybının daha yüksek oranda olduğu dikkat çekmektedir (Grafik 4.2.4). Bu çerçevede, kur kanalının ihracata verdiği desteğin önümüzdeki dönemde de devam edeceği öngörülmektedir.

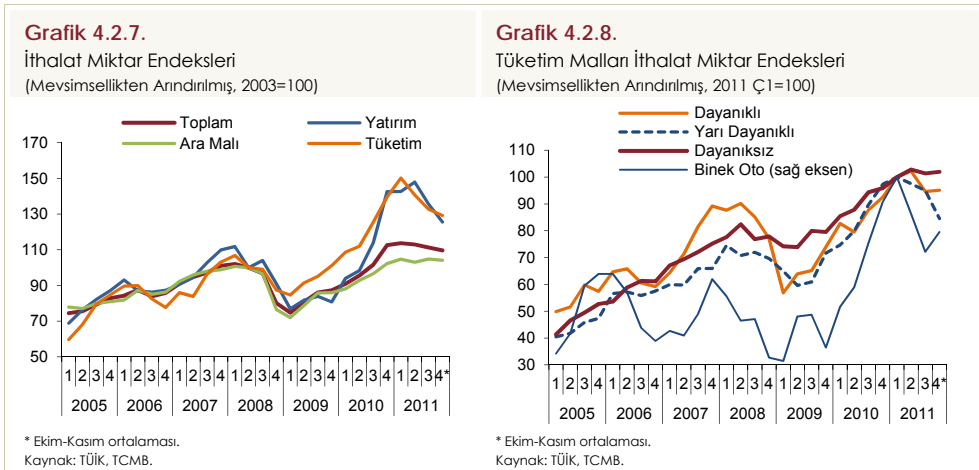

Buna karşılık, Euro Bölgesi ekonomilerinde Ağustos ayında derinleşmeye başlayan sorunların çözümüne yönelik belirsizlikler canlılığını korumaktadır. Türkiye'nin ana ticaret ortağı olan Euro Bölgesi ekonomilerinde ithalat talebinin son çeyrekteki düşüşü ihracat imkânlarımızın sınırlanması açısından önem arz etmektedir (Grafik 4.2.5). Ayrıca, ABD ekonomisindeki büyüme görünümüne ilişkin zayıf seyir devam etmektedir. Gelişmiş ekonomilerdeki belirsizlikler, dünya ticaretini sınırlarken küresel ölçekte tüketici ve yatırımcı güvenini olumsuz etkilemektedir.

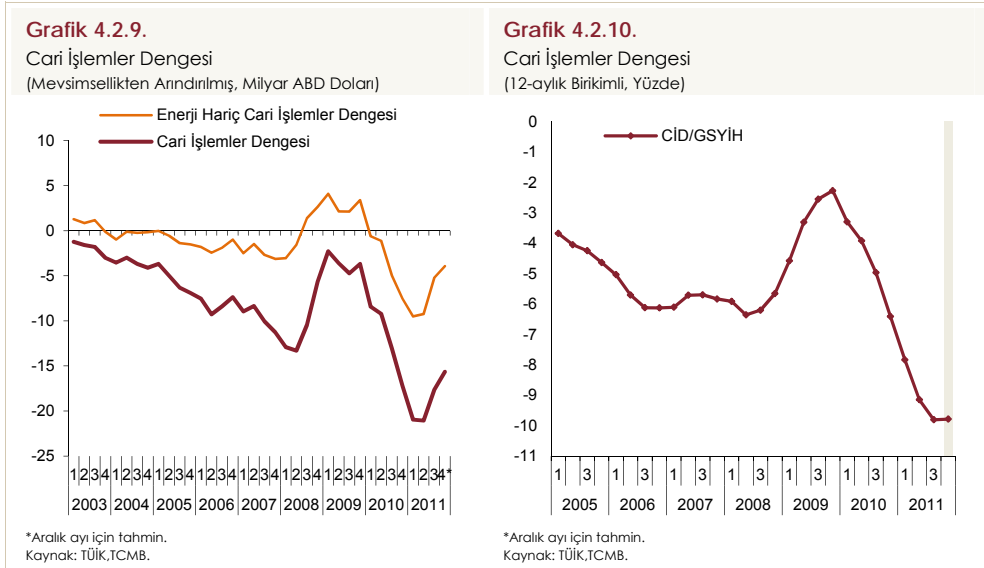
GSYİH ağırlıklı küresel üretim endeksinin bir önceki enflasyon raporu dönemine göre aşağı yönlü güncellenmesi dış ekonomilerdeki olumsuz görünümü teyid etmektedir. Öte yandan, ihracat ağırlıklı küresel üretim endeksindeki aşağı yönlü güncellenmenin görece fazla olması ihracat imkânları açısından daha da olumsuz bir görünüme işaret etmektedir (Grafik 4.2.6). Bu çerçevede, döviz kuru hareketlerinin sağladığı rekabet avantajı ve pazar çeşitlendirmesine rağmen küresel sorunların dış talebi sınırlamaya devam edeceği öngörülmektedir.

2011 yılı başından itibaren kademeli biçimde yavaşlayan ithalat miktar endeksi bu eğilimini Ekim-Kasım döneminde de sürdürmüştü ve üçüncü çeyreğe göre gerilemiştir. İthalat miktar endeksi anılan dönem için alt kalemler itibarıyla incelendiğinde, ara malları ithalatındaki gerilemenin sınırlı kaldığı, buna karşılık tüketim ve yatırım malları ithalatındaki düşüşün belirgin olduğu görülmektedir (Grafik 4.2.7). Talep kompozisyonunda dengelenmeyi amaçlayan para politikası tedbirlerinin etkisini daha iyi gözleyebilmek amacıyla ithalat verilerinin alt gruplar itibarıyla incelenmesi yararlı olacaktır. Buna göre, kur ve finansman koşullarına duyarlı göstergelerden yatırım malları, binek otomobilleri, yarı dayanıklı ve dayanıklı mallar ithalatı 2011 yılı ilk çeyrek düzeylerinin altında seyretmiştir. Öte yandan, cari gelire, dolayısıyla istihdam koşullarına görece daha duyarlı olan dayanıksız tüketim mallarına yönelik ithalat talebindeki yavaşlama daha sınırlı kalmıştır (Grafik 4.2.8). Bu gelişmeler çerçevesinde, son çeyrekte mal ve hizmet ithalatındaki düşüşün, sınırlı da olsa, sürdüğü tahmin edilmektedir (Grafik 4.2.2).

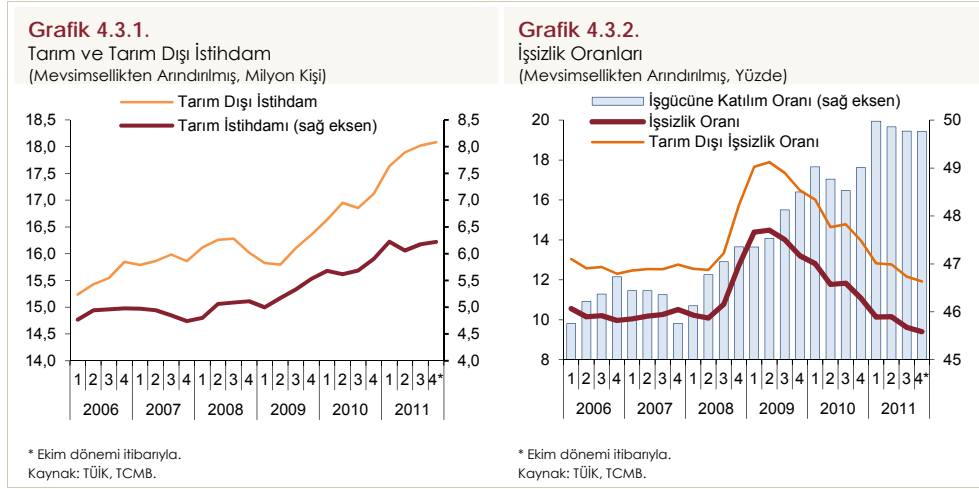

Özetle, yılın son çeyreğinde net dış talebin gerek dönemlik gerekse yıllık büyümeye olumlu katkı yaptığı tahmin edilmektedir. İç ve dış talepteki dengelenmenin belirginleşmesiyle birlikte mevsimsellikten arındırılmış cari dengede görülen iyileşmenin son çeyrekte yıllıklandırılmış verilere de yansıdığı tahmin edilmektedir (Grafik 4.2.9 ve Grafik 4.2.10). Yakın döneme ilişkin göstergeler 12-aylık cari dengede yılın son çeyreğinde gözlenmeye başlayan düzeltmenin 2012 yılı ilk çeyreğinde de devam edeceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte cari işlemler dengesinin uzun dönemde arzulanan düzeylere çekilebilmesi için parasal tedbirlerin yanı sıra yapısal tedbirlere de ihtiyaç duyulduğu vurgulanmalıdır (Kutu 4.3).

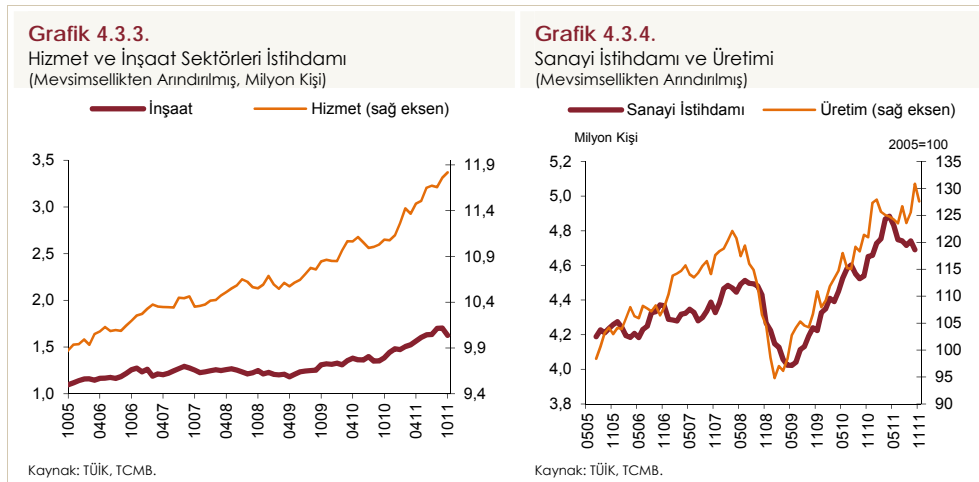
4.3. Emek Piyasası

2011 yılı üçüncü çeyrek istihdam gelişmeleri Ekim Enflasyon Raporu'nda ortaya koyulan görünüm ile büyük ölçüde uyumlu gerçekleşmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış sanayi istihdamı öngörüler dâhilinde gerilerken, tarım dışı istihdam artış hızı geçtiğimiz çeyreğe kıyasla yavaşlamıştır. Ayrıca bu dönemde, tarım istihdamı bir miktar artarak kriz öncesi döneme göre yüksek seviyesini korumuştur (Grafik 4.3.1). Bu çerçevede, 2011 yılı ilk çeyreğinde kriz öncesi düzeyine dönen işsizlik oranı, yılın üçüncü çeyreğinde azalmaya devam etmiş, Ekim dönemi itibarıyla kriz öncesi seviyesinin oldukça altında bir seviyeye inmiştir (Grafik 4.3.2).

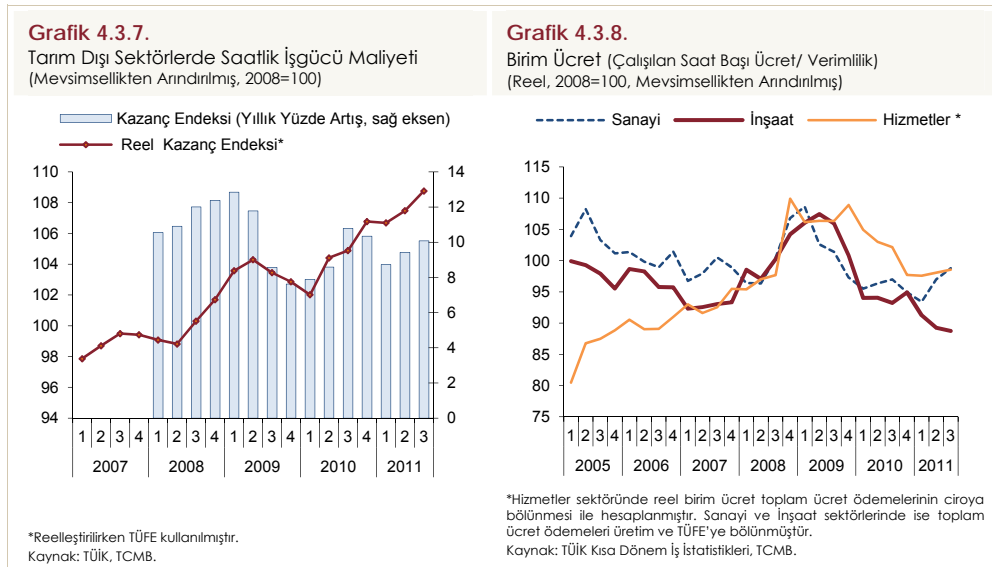
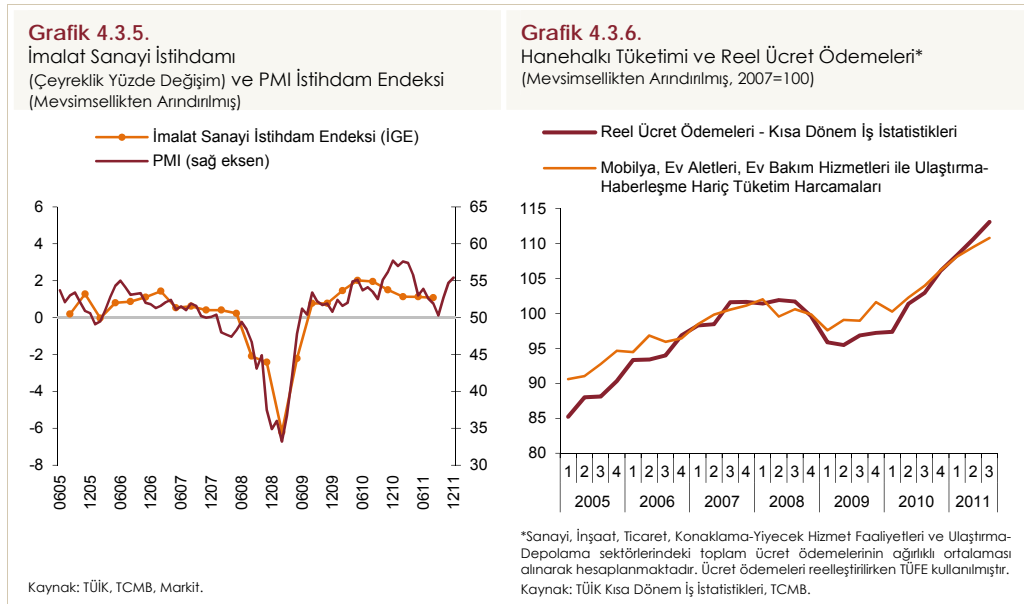

2011 yılı üçüncü çeyreğinde, mevsimsellikten arındırılmış tarım dışı istihdama hizmet ve inşaat sektörleri olumlu katkı sağlarken sanayi istihdamı olumsuz katkı yapmıştır (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). Eylül-Ekim dönemlerinde sanayi istihdamı bir miktar gerilemiş, hizmet istihdamı süregelen artış eğilimini korumuştur. 2011 yılı genelinde hizmet ve inşaat sektörleri istihdamı 2005-2007 dönemi ortalamalarının üzerinde artış göstermektedir. Söz konusu sektörlerde gözlenen güçlü istihdam artışları işsizlik oranının 2011 yılında hızla gerilemesinde önemli rol oynamıştır (Kutu 4.4).

2011 yılı inşaat sektörü gelişmeleri incelendiğinde, üçüncü çeyrekte katma değerdeki yavaşlamaya karşın istihdamın hızlı artış eğilimini koruduğu görülmektedir. Eylül-Ekim dönemlerinde ise, yıllık bazda artış oranı hala yüksek olmakla birlikte, mevsimsellikten arındırılmış inşaat istihdamının gerileyerek son dönem katma değer gelişmeleri ile daha uyumlu bir görünüm sergilemeye başladığı gözlenmektedir.

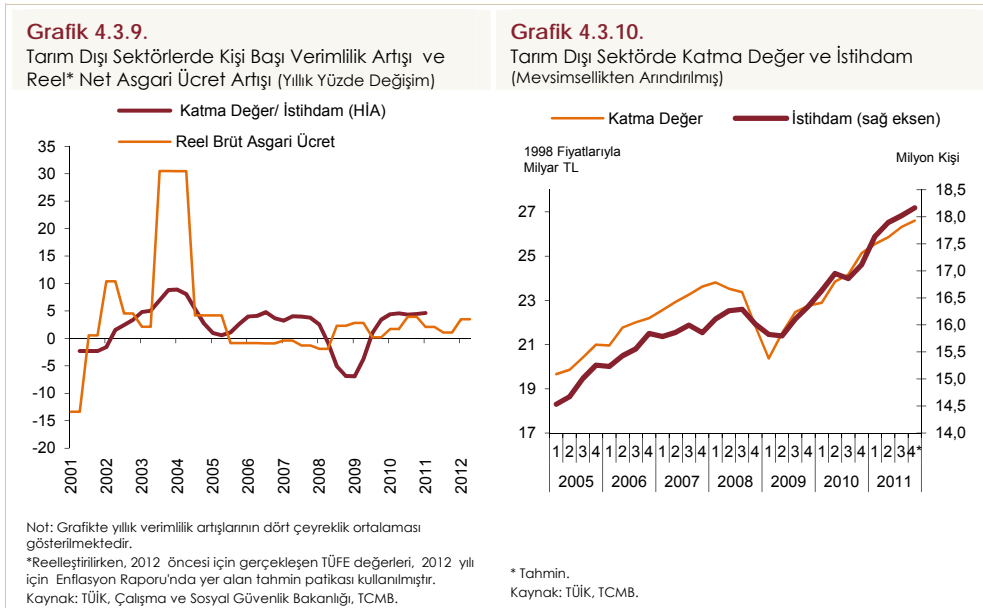

Sanayi sektörü gelişmeleri incelendiğinde, yılın ilk çeyreğinden itibaren zayıf seyreden üretimin son çeyrekte toparlandığı gözlenmektedir. Benzer şekilde, PMI istihdam göstergesinde 2011 yılı başından itibaren gözlenen gerileme eğilimi Ağustos ayında tersine dönmüştür. Anılan gösterge Kasım ve Aralık aylarında artarak, son çeyrekte istihdam koşullarında iyileşmeye işaret etmektedir. Bu çerçevede sanayi istihdamının son çeyrekte artacağı ancak ABD ve Euro Bölgesi'ndeki iktisadi görünüme ilişkin belirsizlikler dikkate alındığında istihdam koşullarındaki iyileşmenin kademeli olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir (Grafik 4.3.5).

Emek piyasası gelişmeleri iç talep görünümü açısından değerlendirildiğinde, 2011 yılının üçüncü çeyreğinde reel ücret ödemelerinin özellikle cari dönem gelirine duyarlı gruplara yönelik talebi desteklemeye devam ettiği görülmektedir (Grafik 4.3.6). Ücretler maliyet unsuru olarak incelendiğinde ise, 2011 yılının üçüncü çeyreğinde İşgücü Maliyeti Endeksleri kapsamında yayımlanan tarım dışı saatlik reel kazanç endeksinin bir önceki çeyreğe göre arttığı gözlenmektedir (Grafik 4.3.7). Bununla birlikte, verimlilik gelişmelerini de içeren reel birim ücretler bu dönemde sadece sanayi sektöründe belirgin biçimde yükselmiştir (Grafik 4.3.8). Ancak, bu artış temelde sanayi üretiminin zayıf seyretmesinden kaynaklanmıştır. Reel birim ücretler inşaat sektöründe bir önceki döneme göre azalırken hizmetler sektöründe ise düşük bir oranda artmıştır. Bu çerçevede, 2011 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla fiyatlar üzerinde işgücü kaynaklı maliyet baskısının oluşmadığı düşünülmektedir.

2012 yılı için geçerli olacak asgari ücret rakamları açıklanmıştır. Buna göre, 16 yaşını dolduranlar için brüt aylık asgari ücret, 2012 yılının ilk dönemi için 886,5 TL, ikinci dönemi için 940,5 TL olarak belirlenmiştir. Söz konusu rakamlar, nominal ve reel olarak sırasıyla yüzde 11,9 ve yüzde 2,3'lük yıllık ortalama artışa işaret etmektedir. Son dönemde tarım dışı sektörlerde ortalama kişi başı verimlilik artışı yüzde 4,5 seviyelerindedir (Grafik 4.3.9). 2012 yılı için verimlilik artışlarında benzer bir yapının sürmesi halinde reel ücret artışının fiyatlar üzerinde baskı oluşturmayacağı düşünülmektedir.

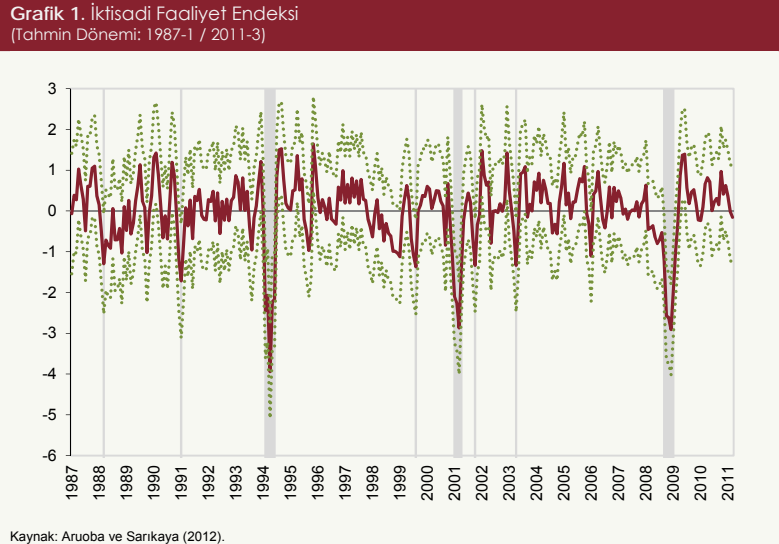
Özetle, 2011 yılı Temmuz-Eylül döneminde istihdamın hizmet ve inşaat sektörlerinde güçlü bir şekilde artmasına karşın sanayi sektöründe kötüleşmesiyle birlikte tarım dışı istihdam artışı sınırlanmıştır. Ekim döneminde sanayi sektörünün yanı sıra, uzunca bir süredir güçlü seyreden inşaat sektörü istihdamı da gerileyerek tarım dışı istihdamın azalmasına neden olmuştur. Yılın son çeyreğine ilişkin öncü göstergeler sanayi istihdamında olumlu bir görünüme işaret etmektedir. İnşaat sektörü istihdamında gerileme beklense de sanayi istihdamındaki azalma eğiliminin duracağı ve hizmet sektöründeki artışların etkisiyle tarım dışı istihdamın yılın son çeyreğinde üçüncü çeyreğe yakın bir oranda artacağı tahmin edilmektedir (Grafik 4.3.10). Önümüzdeki yıla ilişkin öngörüler, iktisadi faaliyette beklenen yavaşlamanın istihdam imkânlarını sınırlayacağı yönündedir.

Kutu
4.1

Türkiye İçin Gerçek Zamanlı Bir İş Çevrimi Göstergesi

İktisadi faaliyete ilişkin göstergeler enflasyon hedefleyen merkez bankaları için karar alma sürecinin önemli girdileri arasındadır. Mevcut durum tespitinin yanında gelecek döneme ilişkin eğilimleri de içeren görünümün sağlıklı bir şekilde ortaya konulması, iktisadi faaliyetin genişleme, daralma, ısınma, soğuma evrelerinin ölçüm ve tahminini gerektirmektedir. Ne var ki, iktisadi görünümü özetleme konusunda tek bir gösterge yeterli olmamakta, bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Nitekim Lucas (1977) iş çevrimlerini birden fazla değişkenin etkileşimi ve ortak hareketini içeren dinamik bir oluşum olarak tanımlamaktadır. Bu düşünceden hareketle Aruoba, Diebold ve Scotti (2009) iş koşullarını, kilit değişkenlerin sürükleyicisi olan -ancak gözlenemeyen- ortak bir bileşen (faktör) şeklinde modellemektedir. Böylelikle ABD ekonomisini temsil gücü yüksek olduğu düşünülen seçilmiş bir dizi göstergenin içerdiği ortak eğilim, bir dinamik faktör modeli eşliğinde tahmin edilmektedir. Philadelphia Fed tarafından düzenli olarak yayımlanan bu endeksin tarihsel olarak ABD ekonomisindeki dönüş noktalarını yakalamadaki başarısı kadar gerçek zamanlı (real-time) özelliklerinin de politika karar alma sürecinde fayda sağladığı tecrübe edilmiştir.¹

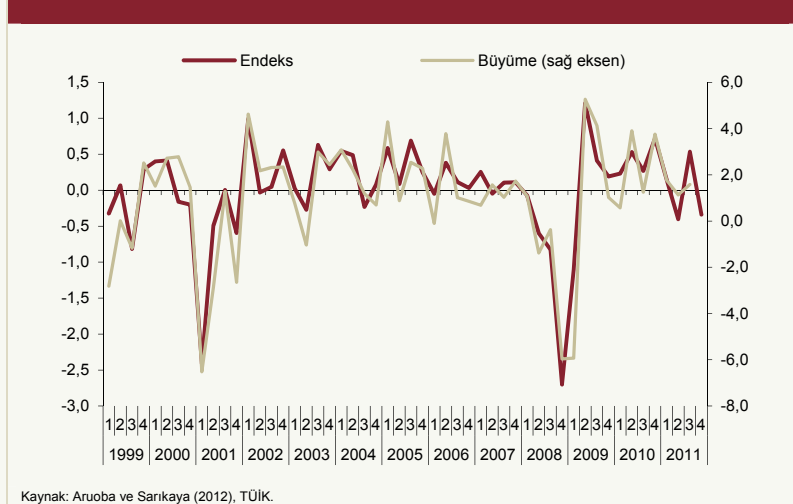

¹ ABD ekonomisi için yayımlanan endeks için bkz. <http://www.philadelphiafed.org/research-and-data/real-time-center/business-conditions-index/>

Bu kutuda, Aruoba, Diebold ve Scotti (2009) çalışmasındaki ile aynı yöntemle dayanan aylık frekansta bir dinamik faktör modeli kullanılarak Aruoba ve Sarıkaya (2012) tarafından Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmanın bulguları ışığında iktisadi faaliyetteki son dönem eğilimleri değerlendirilecektir. 1987-2011 dönemini kapsayan ve yöntem itibarıyla farklı frekanslarda yayımlanan göstergelerin bir arada değerlendirilmesine olanak tanıyan çalışma, sanayi üretimi, ara malı ithalatı, elektrik üretimi, istihdam ve GSYİH verilerini istatistiksel olarak en uygun (optimal) şekilde toplulaştırarak aylık bazda bir iktisadi faaliyet göstergesi türetmektedir.

Yukarıda tanımlanan beş değişkenin ortak eğilimini yansıttığı düşüncesinden hareketle türetilen faktör (iktisadi faaliyet göstergesi) Grafik 1'de sunulmaktadır. Bordo çizgi faktörü, yeşil çizgiler ise yüzde 95'lik güven aralığını ifade eden standart hata bantlarını göstermektedir. Hata bantlarının artan veri belirsizliğinin bir yansıması olarak örneklem sonunda genişlemesi, yakın dönem gelişmelerine ilişkin değerlendirmelerde temkinli bir yaklaşım gerektirmektedir. Göstergenin sıfırın üzerinde (altında) aldığı değerler büyüme (daralma) dönemlerini ifade ederken, mutlak büyüklükler büyüme (daralma) hızına ilişkin bilgi vermektedir. Endeksin istikrarlı bir şekilde aynı yönde seyretmesi iş çevriminin hangi fazında bulunulduğuna dair resmi netleştirmektedir. Sıfırın altında uzun soluklu bir seyir ekonominin daralma eğilimine girdiği sinyali verirken, endeksin çoğunlukla pozitif alanda hareket ettiği dönemler istikrarlı bir büyüme sürecine işaret etmektedir.

Grafik 2. Endeks (Üç Aylık Ortalama) ve Büyüme (Çeyreklik)

Endeks, geçmiş çalkantı/durgunluk dönemlerinin tespiti ve bunların karşılaştırmalı analizine imkân tanımaktadır. Endeks tahminindeki hata payını da dikkate alarak üst sınırın sıfırın altına düştüğü dönemleri daralma olarak nitelediğimizde, Grafik 1'de yer alan gri bölgelerin genişliği çalkantıların ne denli ciddi olduğu konusunda yol gösterecektir. Zira, herhangi bir krizin derinliği, endeks üst sınırının sıfırın altında değer almasının yanında bu değer ne kadar süreyle gözlemlendiğine de bağlıdır. Buna göre, Türkiye ekonomisinde 1994, 2001 ve 2008-09 krizleri en derin durgunluk dönemleri olarak öne çıkmaktadır.

İş çevrimlerinin tarihsel muhasebesi bir kenara, ileriye dönük bir perspektifle karar alan politika yapıcılar açısından endeksin güncel bilgi içeriği ön plândadır. Türetilen endeks keskin daralma ve takip eden hızlı toparlanma dönemleri hariç tutulduğunda [-1, 1] aralığında değer almaktadır. Tarihsel büyüme performansı ile eşleştirildiğinde 1'e yakın endeks değerlerinin iktisadi faaliyette güçlü bir eğilime işaret ettiği söylenebilir. Türetilen endeks ile dönemlik büyüme oranlarının ilişkilendirildiği Grafik 2'ye göre 2010 yılının ikinci ve dördüncü çeyrekleri buna örnek teşkil etmektedir. Bu dönemlerdeki güçlü büyüme eğilimi ile kıyaslandığında 2011 yılının başından itibaren daha ılımlı bir seyir izleyen endeks, son çeyrekte iktisadi faaliyetin bir önceki döneme göre yavaşladığı yönünde sinyal vermektedir.

Kaynakça

- Aruoba, S.B., Diebold, F.X. ve Scotti, C. (2009), "Real-Time Measurement of Business Conditions," *Journal of Business and Economic Statistics*, 27(4), 417-427.
- Aruoba, S.B. ve Sankaya, Ç. (2012), "Türkiye İçin Bir Reel İktisadi Faaliyet Göstergesi," TCMB Çalışma Tebliği Serisi, yayım sürecinde.
- Lucas, R.E. (1977), "Understanding Business Cycles," *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 5(1), 7-29.

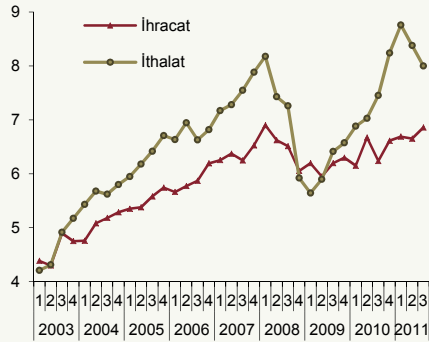
Kutu
4.2

Son Dönem Talep Kompozisyonu Gelişmeleri

Küresel krizin ardından iç talep, genişletici para ve maliye politikalarının etkisiyle güçlü bir biçimde toparlanmış; ne var ki, küresel büyüme ve dolayısıyla dış talep zayıf seyrini sürdürmüştür. 2010 yılı sonlarına doğru, gelişmiş ekonomilerdeki aşırı genişletici para ve maliye politikası uygulamaları ile bol likidite koşullarının sermaye girişlerini teşvik etmesi bir yandan kredi kanalıyla iç talebi daha da canlandırırken, diğer yandan TL'nin aşırı değerlenmesine yol açarak ithal mallara olan talebi desteklemiştir. Bu ortamda küresel talebin zayıf seyretmeye devam etmesi, iç ve dış talebin toparlanma hızlarının ayrışmasına ve dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açmıştır (Grafik 1 ve 2).

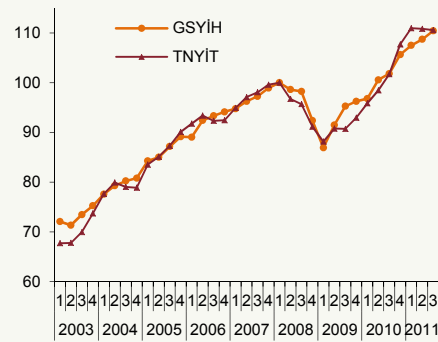
İç ve dış talep arasındaki ayrışmanın ekonomi üzerinde makro finansal riskler oluşturmasının önüne geçmek amacıyla Merkez Bankası 2010 yılı son çeyreğinden itibaren, politika faizi, zorunlu karşılıklar ve diğer likidite araçlarının eşgüdümü biçimde kullanılmasını kapsayan yeni bir politika bileşimini uygulamaya koymuştur. Uygulanan politikanın temel amacı, aşırı kredi kullanımını sınırlayarak ve TL'deki spekülasyon sermaye girişi kaynaklı aşırı değerlenmenin önüne geçerek talep kompozisyonunda dengelenmeyi sağlamak, böylelikle ekonomide yumuşak iniş ve cari açığın daha makul düzeylere inmesini sağlamak olmuştur.

Grafik 1. Mal ve Hizmet İthalatı ile Mal ve Hizmet İhracatı
(1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL, Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak:TÜİK, TCMB.

Grafik 2. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ve Toplam Nihai Yurt İçi Talep
(1998 Fiyatlarıyla, 2008Ç1=100, Mevsimsellikten Arındırılmış)

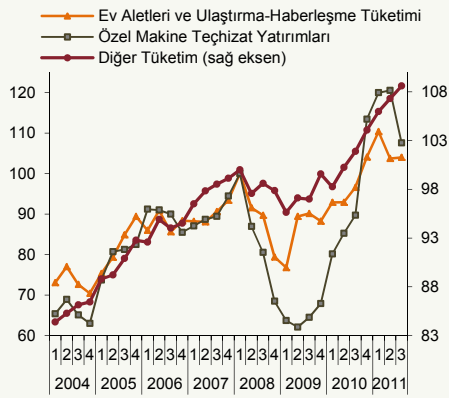

Kaynak:TÜİK, TCMB.

Uygulanan dengeleyici para politikasının iç talep üzerindeki etkileri 2011 yılı içinde belirgin biçimde görülmeye başlamıştır. Nitekim, GSYİH'deki artış eğilimine karşın, nihai yurt içi talep 2011 yılının ikinci ve üçüncü çeyreklerinde yataya yakın bir seyir izlemiş, mal ve hizmet ithalatı ise belirgin biçimde gerilemiştir. Merkez Bankası'nın uygulamaya koyduğu politika bileşimine bağlı olarak talep kompozisyonunda gözlenen dengelenmenin daha iyi anlaşılması için, analizin geri kalanında yurt içi talepteki yatay seyrin ve ithalattaki gerilemenin kaynakları incelenmektedir.

Tüketim harcamalarının alt kalemleri incelendiğinde, kur ve finansman koşullarına duyarlı olan, dolayısıyla Merkez Bankası'nın sıkılaştırıcı politikalarının doğrudan hedef aldığı iç talep bileşenlerinde son dönemde belirgin bir yavaşlama eğilimi gözlenmektedir (Grafik 3). Bu eğilim özel makine teçhizat yatırımları ile mobilya, ev aletleri ve ulaştırma-haberleşme tüketiminde açık bir biçimde gözlenebilmektedir. Öte yandan, daha çok cari dönem geliri, dolayısıyla istihdam gelişmelerine duyarlı olduğu düşünülen diğer tüketim harcamaları istikrarlı artış eğilimini korumakta ve büyümeye katkıda bulunmaya devam etmektedir. Özetle, ithal bileşeni görece daha yüksek olan kalemlerde başta TL'deki birikimli değer kaybı olmak üzere kredi maliyetlerindeki artışın da etkisiyle yavaşlama gözlenirken, gıda ve hizmet gibi ithalat bileşeni görece daha düşük olan kalemlerde talep artmaya devam etmiştir. Böylece, ithalat hızla azalırken geçmiş tecrübelerin aksine iktisadi faaliyette keskin bir düşüş görülmeden artış eğilimi devam edebilmiştir.

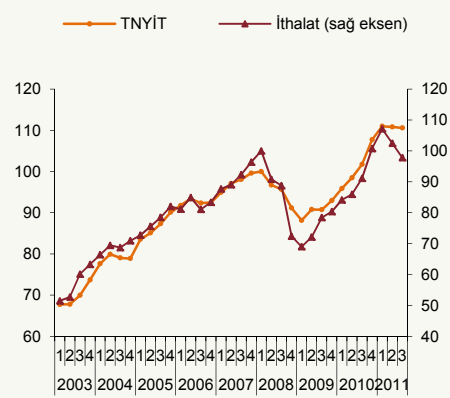
Grafik 3. Yurt İçi Tüketim Alt Kalemleri ve Özel Makine Teçhizat Yatırımları
(Mevsimsellikten Arındırılmış 2008Ç1=100)

*Diğer tüketim: Gıda, giyim, konutla ilgili harcamalar (konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar), sağlık, eğlence-kültür, eğitim, lokanta-otel, çeşitli mal ve hizmet.

Kaynak: TÜİK, TCMB.

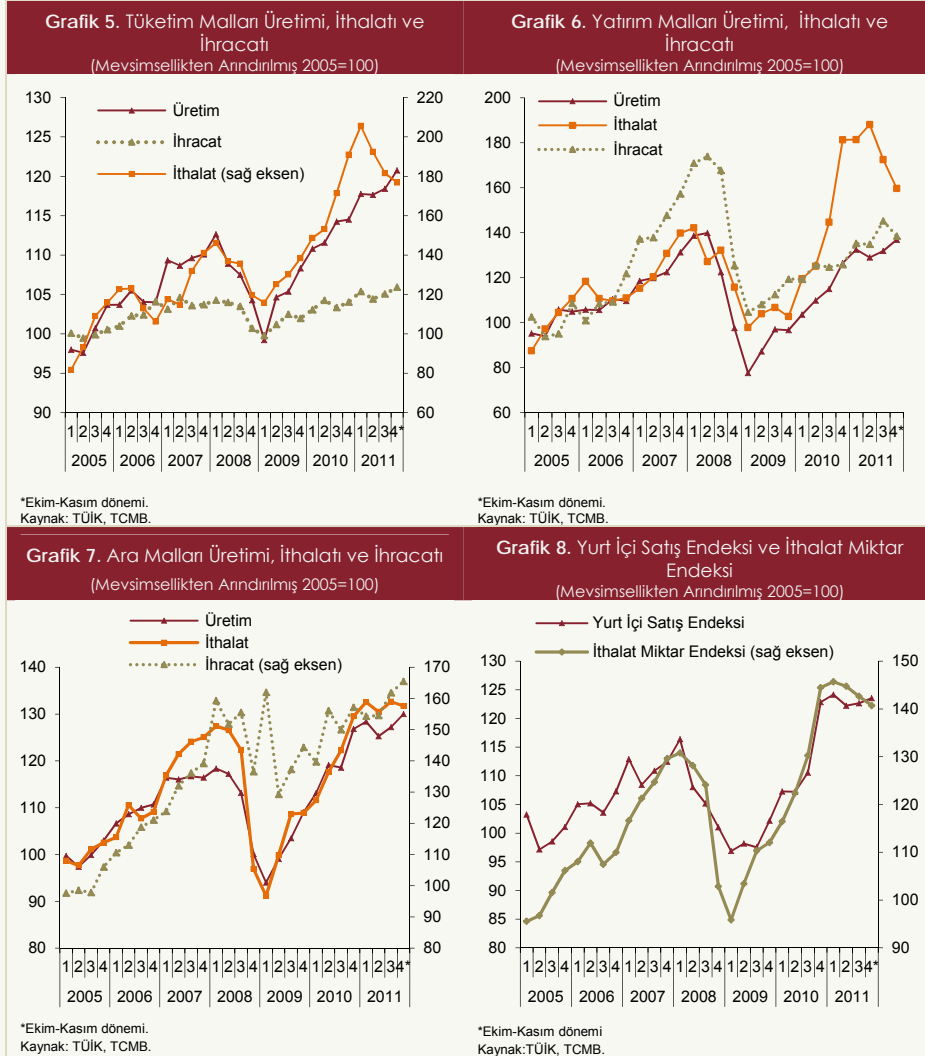
Grafik 4. Toplam Nihai Yurt İçi Talep ve Mal ve Hizmet İthalatı
(Mevsimsellikten Arındırılmış 2008Ç1=100)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

İç ve dış talep arasındaki dengeleme sürecinde önemli bir başka unsur, Merkez Bankası'nın dengeleyici para politikalarının sonucunda TL'de gözlenen değer kaybının etkisiyle iç talebin ithal mal ve hizmetlerden yurt içinde üretilenlere doğru kaymasıdır. Nitekim, genelde birbirine yakın hareket eden mal ve hizmet ithalatı ile nihai yurt içi talep son dönemde belirgin biçimde ayrılmıştır (Grafik 4). Bu durum, nihai yurt içi talebin yerli bileşeninin payının arttığına işaret etmektedir. Nitekim, son dönemde tüketim, yatırım ve ara malları sınıflamasında her bir grupta üretim artarken, ithalatta ters yönlü bir eğilim gözlenmektedir (Grafik 5, Grafik 6 ve Grafik 7). Özetle, yurt içi talep bileşenlerinde ithal mallardan yerli mallara yönelik bir talep kayması gözlenmekte, son çeyreğe ilişkin veriler bu eğilimin devam

ettiğine işaret etmektedir (Grafik 8).² Hal böyleyken, son dönemde ihracat artışlarının da üretimi desteklemesi yeniden dengelenmeyi güçlendirmektedir.

Özetle, para politikası uygulamaları bir taraftan iç talebi yavaşlatırken diğer taraftan talep kompozisyonunda dengelenmeyi sağlamaktadır. Nitekim, para politikası uygulamalarının devreye girmesiyle 2011 yılının ilk çeyreğindeki artışın ardından mal-hizmet ithalat ve ihracatı arasındaki fark daralmaya başlamıştır. Bu dönemde ithalat hızlı bir biçimde gerilerken ihracat artış eğilimini korumuştur. Bunun sonucunda net ihracatın büyümeye pozitif katkısı yılın üçüncü çeyreğinde hızlı bir biçimde artmıştır.

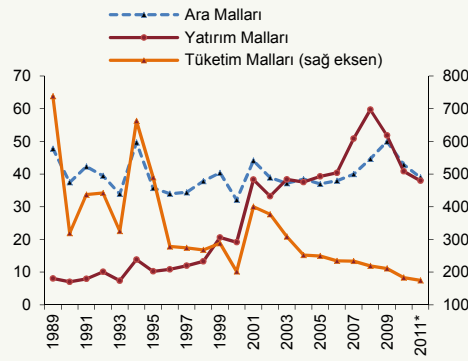
² Yurt içi satış endeksinin hesaplanması ile ilgili detaylar için bakınız: H.Ç. Akkoyun, İ. Bozok ve B. Şen-Doğan "İç ve Dış Talebe İlişkin Alternatif Göstergeler: Yurt İçi ve Yurt Dışı Satış Endeksleri", TCMB Ekonomi Notları, 2011-17, <http://www.tcmb.gov.tr/research/ekonominoftari/2011/tr/EN1117.pdf>.

Kutu
4.3

İhracatın İthalatı Karşılama Oranlarına Sektörel Bir Bakış

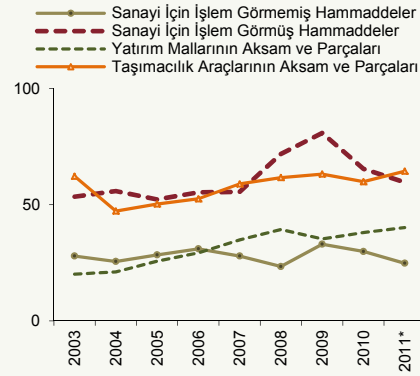
Merkez Bankası tarafından makro-finansal risklere karşı alınan önlemlerin de etkisiyle cari açığa düşüş başlamıştır.³ Öte yandan, cari açığın konjonktürel etkilerin yanı sıra yapısal unsurlardan da kaynaklandığı bilinmektedir. Bu çerçevede bu kutuda, cari açığın yapısal tarafına işaret etmek amacıyla, dış ticaret dengesindeki gelişmeler ihracatın ithalata oranlanmasıyla elde edilen karşılama oranı şeklinde sektörel bazda değerlendirilmiştir.⁴

Grafik 1. İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (Yüzde)

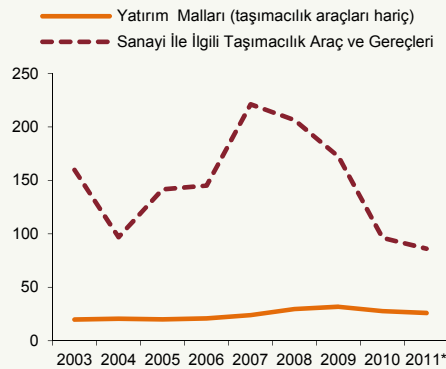
*Ocak-Kasım dönemi için hesaplanmıştır.
Kaynak: TÜİK.

Grafik 2. Seçilmiş Ara Malları Kalemlerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (Yüzde)

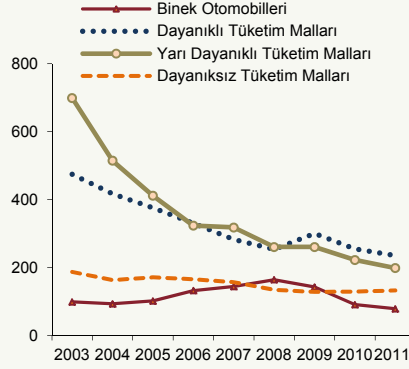
*Ocak-Kasım dönemi için hesaplanmıştır.
Kaynak: TÜİK.

Grafik 3. Yatırım Malları Kalemlerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (Yüzde)

*Ocak-Kasım dönemi için hesaplanmıştır.
Kaynak: TÜİK.

Grafik 4. Seçilmiş Tüketim Malları Kalemlerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (Yüzde)

*Ocak-Kasım dönemi için hesaplanmıştır.
Kaynak: TÜİK.

³ Bakınız Kutu 4.2, ile Grafik 4.2.9 ve Grafik 4.2.10.

⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından ihracat ve ithalat verileri ABD doları cinsinden (cari fiyatlarla) çeşitli sınıflandırmalarda açıklanmaktadır. Karşılama oranları, Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırması (GEPS) ve fasıllara göre ihracat kapsamında hesaplanmıştır.

Karşılama oranları ara malları, yatırım malları ve tüketim malları olarak ayrı ayrı değerlendirildiğinde 1989 yılından bu yana ara mallarında karşılama oranının yüzde 40 civarında hareket ettiği görülmektedir (Grafik 1). Yatırım malları için karşılama oranı 2001 öncesi ve sonrası dönemlerde belirgin şekilde farklılaşmıştır. Tüketim malları için ise 2001 sonrası azalış eğilimi dikkat çekmektedir. Enerji ithalatını da içeren ara mallarında ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olması beklenen bir durumdur. Buna karşın, yatırım mallarında karşılama oranının enerji ithalatını da içeren ara mallarından dahi düşük olabilmesi dikkat çekmektedir. Tüketim mallarında dış ticaret dengesi pozitif olsa da karşılama oranında düşüş eğilimi gözlenmektedir.

2001 sonrası ekonomimizdeki yapısal dönüşüm dikkate alınarak karşılama oranları 2003-2011 dönemi için daha detaylı analiz edilmiştir (Grafik 2, Grafik 3 ve Grafik 4). Son dönem gelişmelerini sektörel bazda daha detaylı değerlendirebilmek amacıyla, dış ticaret verileri fasıllar çerçevesinde incelendiğinde (ihracat ve ithalat 98 fasılda sunulmaktadır), ihracatımızda en yüksek paya sahip ilk dört sektörün 2011 Ocak-Kasım dönemi itibarıyla net ithalatçı konumda olduğu görülmektedir (Tablo 1). Örümüş ve örülmemiş giyim eşyaları, demir veya çelikten eşya ve meyve-sebze kalemleri ihracat içinde görece yüksek paya sahip olan net ihracatçı kalemlerdir.

Kriz sonrası dönemde karşılama oranlarındaki düşüşte ve dolayısıyla dış ticaret açığındaki artışta, sektörlerin iş çevrimlerinden farklı ölçüde etkilenmesinin de rolünün olduğu düşünülmektedir. Örneğin, 2003-2009 döneminde net ihracatçı olan *yatırım ile ilgili taşımacılık araçları* (hafif ticari gibi) ve *binek otomobil* sektörlerinin son iki yılda net ithalatçı olmasının söz konusu kalemlerin iş çevrimlerine görece daha duyarlı olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Zira, yurt içi talebin güçlü seyri gerek ticari gerekse binek araç talebini olumlu etkilerken, küresel ekonomideki sorunların devamı bahsedilen sektörlerle yönelik talebi sınırlamaktadır. Bu durum, iç ve dış talep arasındaki ayrışmayı belirginleştirmektedir. Bu bağlamda, Merkez Bankası tarafından alınan dengeleyici önlemlerle bu kalemlere yönelik yurt içi talep kontrol altına alınmaktadır. Öte yandan, çevrimlere duyarlı olmaları nedeniyle küresel kriz ve sonrası dönemlerde ihracatımızı önemli ölçüde sınırlayan bu kalemlerin küresel sorunların hafiflemesiyle ihracat artışına oldukça güçlü katkı yapma potansiyeli taşıdıkları not edilmelidir.

Tablo 1. Karşılama Oranları*
(Yüzde)

	Karşılama Oranı			İhracat Payı			İthalat Payı		
	2003-2009 Ortalaması	2010	2011	2003-2009 Ortalaması	2010	2011	2003-2010 Ortalaması	2010	2011
Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	111,7	102,9	92,5	13,1	12,1	11,7	7,9	7,2	7,0
Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	36,8	44,3	42,3	7,4	8,3	8,5	13,3	11,5	11,2
Demir ve çelik	60,0	54,2	54,3	7,9	7,7	8,3	8,6	8,7	8,5
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	57,4	51,4	51,8	7,0	6,6	6,5	8,0	7,9	7,0
Örme giyim eşyası ve aksesuarları	2109,2	767,5	752,4	8,5	6,8	6,3	0,3	0,5	0,5
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	12,4	11,6	12,2	3,8	3,9	4,9	19,3	20,7	22,3
Demir veya çelikten eşya	234,7	246,6	226,0	3,8	4,3	4,3	1,1	1,1	1,1
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	902,5	299,1	266,4	5,8	4,1	3,8	0,5	0,8	0,8
Plastik ve plastikten mamul eşya	33,3	38,2	36,0	2,5	3,3	3,4	4,9	5,2	5,3
Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turuncgöl ve kavun kabuğu	1349,0	1107,7	1015,1	2,8	3,1	2,8	0,1	0,2	0,2
İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	80,8	123,4	49,1	2,8	3,3	2,7	3,2	1,6	3,1
Kauçuk ve kauçuktan eşya	84,2	81,7	77,4	1,4	1,7	2,0	1,1	1,3	1,4
Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçıklar ve çimento	476,0	798,6	564,4	1,6	2,2	1,9	0,2	0,2	0,2
Aluminyum ve aluminyum eşya	71,8	77,0	70,1	1,3	1,7	1,7	1,2	1,3	1,4
Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	2678,7	1251,8	1045,1	2,4	1,6	1,6	0,1	0,1	0,1
Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	188,6	165,3	146,9	1,4	1,6	1,5	0,5	0,6	0,6
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	61,6	42,8	51,8	1,6	1,3	1,4	1,7	1,8	1,6
Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	2644,0	2370,4	1796,3	1,4	1,3	1,2	0,0	0,0	0,0
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları	532,3	698,3	805,6	0,9	1,1	1,2	0,1	0,1	0,1
Örme eşya	371,3	340,1	281,5	0,8	1,1	1,1	0,2	0,2	0,2
Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	82,1	74,1	72,5	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	0,8
Bakır ve bakırdan eşya	34,1	32,2	33,8	0,7	0,9	1,1	1,4	1,8	1,7
Kağıt ve karton: kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya	35,7	43,2	44,4	0,8	1,1	1,0	1,5	1,5	1,3
Sentetik ve suni devamsız lifler	71,4	53,6	53,0	1,2	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0
Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	242,2	106,5	85,9	1,5	1,0	1,0	0,5	0,6	0,6
Metal cevherleri, cüruf ve kül	87,8	129,8	95,9	0,5	1,1	0,9	0,4	0,5	0,5
İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler	47,4	65,4	70,1	0,5	0,8	0,9	0,7	0,8	0,7
Taş, alçı, çimento, amiyant, mika vb maddelerden eşya	297,5	240,2	204,0	0,9	0,9	0,8	0,2	0,2	0,2
Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	2218,8	1364,5	1618,3	0,5	0,6	0,8	0,0	0,0	0,0
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	830,0	351,1	289,4	0,8	1,0	0,8	0,1	0,2	0,2
Esasını hububat, un, nişasta, süt teşkil eden müstahzarlar	454,3	475,1	504,8	0,5	0,7	0,8	0,1	0,1	0,1
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların müstahzarları	56,2	46,3	62,3	0,6	0,4	0,7	0,7	0,5	0,7
Cam ve cam eşya	164,8	146,5	137,0	0,9	0,8	0,7	0,3	0,3	0,3
Seramik mamulleri	288,0	201,7	193,1	0,8	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2
Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama maddesi	118,7	108,4	93,4	0,6	0,6	0,6	0,3	0,3	0,3

*2011 yılı verileri Ocak-Kasım dönemi için hesaplanmıştır. Tablodaki kalemler, 2011 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracat içindeki paylara göre sıralanmıştır. Ortalamalar, ilgili dönemin aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır. 98 fasıl olarak yayımlanan verilerden seçilen tabloda sunulan 35 kalemler, toplam ihracatın yaklaşık yüzde 90'ını oluşturmaktadır.
Kaynak: TÜİK.

Son yıllarda, ihracatımızın yaklaşık beşte birini oluşturan dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim kalemlerinin karşılama oranlarında istikrarlı düşüş gözlenirken, makine teçhizat kalemini içeren *taşımacılık araçları hariç yatırım mallarında* karşılama oranı yüzde 30'un altında seyretmektedir. Buna karşın, *taşımacılık araçlarının parçaları ve yatırım araçları parçaları* gibi yan sanayi kalemlerinin karşılama oranlarında artış eğilimi gözlenmektedir. Ayrıca, *sanayi için işlem görmüş hammaddeler* kaleminde karşılama oranı görece yüksek düzeylerde seyretmektedir. Yurt içi ve yurt dışında farklı iş çevrimi fazlarının (genişleme ve daralma gibi) etkili olduğu 2003-2011 döneminde bu sektörlerde gözlenen farklı eğilimleri açıklamada, yapısal unsurların da önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, cari işlemler dengesinin uzun dönemde arzulan düzeylere çekilebilmesi için para politikası uygulamaları gibi talep yönetimine yönelik tedbirlerin yanında sektöre özgü dinamikleri de dikkate alan arz yönlü politikaların da önemli olduğu düşünülmektedir.⁵

Özetle, Merkez Bankası tarafından alınan önlemler, özellikle kur ve finansman koşullarına ve iş çevrimlerine daha duyarlı kalemlerde etkili olarak, iç ve dış talep arasında dengelenmeye katkıda bulunmakta ve cari açığın daha makul seviyelere gelmesine destek vermektedir. Ancak, gerek dış ticaret açığında yapısal nedenlerin önemli rol oynaması gerekse sektörlerin ithalat talebinin farklı saiklerden kaynaklanması makro tedbirlerin yanında sektörlere özgü gelişmeleri de dikkate alan mikro tedbirlerin önemine işaret etmektedir.

⁵ Sektörel bazda ithalat talebi ile ilgili bir çalışma için bakınız Ş. Saygılı, C. Cihan, C. Yalçın ve T. Hamsici "Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı", 2009. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/2009/kitaplar.php>

Kutu
4.4

2005-2007 ve Son Dönem İşsizlik Oranı Gelişmelerinin Sektörel Kaynakları İtibarıyla Karşılaştırması

İşsizlik oranları son dönemde beklentilerin de ötesinde hızla gerileyerek 2005 yılından bu döneme en düşük seviyesine ulaşmıştır. Bu kutuda, son dönemde işsizlik oranlarında gözlenen azalmanın nedenleri sektörel kaynakları itibarıyla incelenmektedir. Bu amaçla, ekonominin kriz sonrası toparlanma sürecinin büyük ölçüde tamamlandığı 2010 yılı ikinci yarısı ve 2011 yılına ilişkin işgücü piyasası hareketleri, işsizlik oranlarının sadece sınırlı miktarda gerilediği 2005-2007 dönemi ile kıyaslanmaktadır. Ele alınan iki dönemin önemli bir ortak özelliği her birinde yüksek oranda büyüme kaydedilmiş olmasıdır. 2005-2007 döneminde yıllıklandırılmış ortalama çeyreklik tarım dışı katma değer artış oranı yüzde 7,2 olurken, 2010 ikinci yarısı ve 2011 yılı için bu oran yüzde 8,2 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 1. İşsizlik Oranındaki Aylık Ortalama Değişimin Bileşenleri
(Yüzde Puan, Mevsimsellikten Arındırılmış)

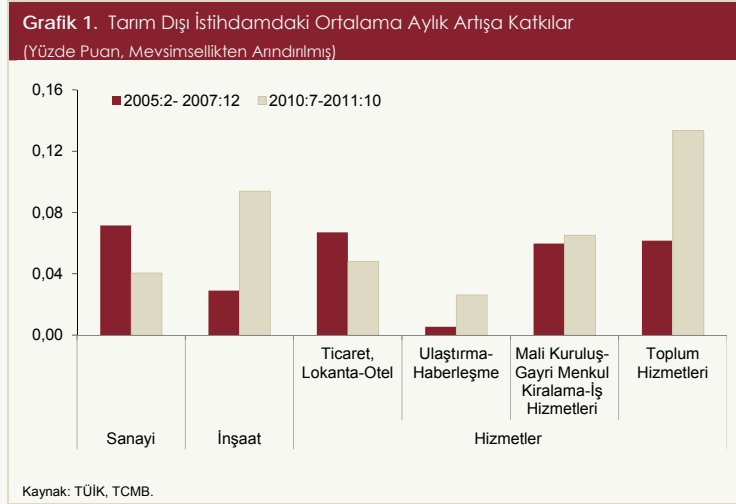
	İşsizlik Oranı Fark (Toplam Dönemlik) (1)	İşsizlik Oranı Fark (Aylık Ortalama) (2)=(3)+(4)	İşgücü Artışının Etkisi (Aylık Ortalama) (3)		İstihdam Artışının Etkisi (Aylık Ortalama) (4)	
			Tarım (3a)	Tarım Dışı (3b)	Tarım (4a)	Tarım Dışı (4b)
<i>İşsizlik Oranı</i>						
2005:2-2007:12	-0,078	-0,002	-0,100	0,181	0,110	-0,196
2010:7-2011:10	-2,073	-0,130	0,106	0,157	-0,125	-0,270
<i>Tarım Dışı İşsizlik Oranı</i>						
2005:2-2007:12	-0,847	-0,024		0,231		-0,255
2010:7-2011:10	-2,434	-0,152		0,200		-0,352

Kaynak:TÜİK, TCMB.

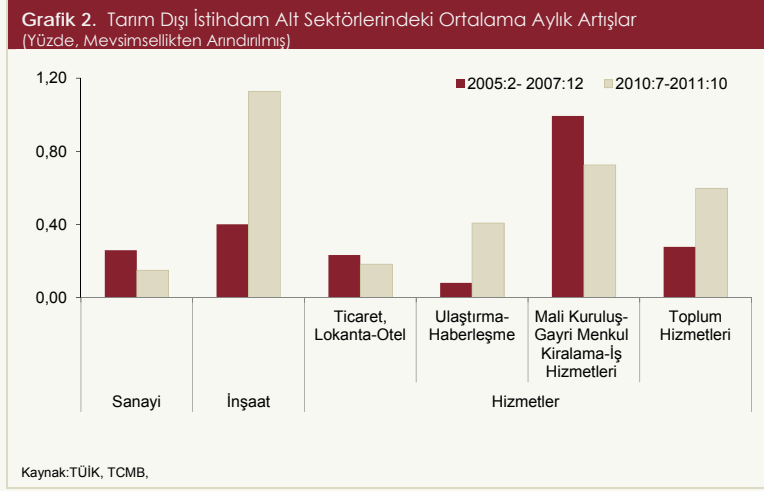
Tablo 1'de toplam ve tarım dışı işsizlik oranlarındaki değişimin kaynakları gösterilmektedir. İşsizlik oranındaki değişim, işgücüne katılım ve istihdam artışının etkisi olmak üzere ayrıştırılmıştır. Buna göre, 2005-2007 döneminde işsizlik oranı toplamda sadece 0,078 puan azalmıştır. Söz konusu dönemde tarım ve tarım dışı olmak üzere toplam istihdam artışı nüfus artışından gelen işgücü arzını ancak karşılamıştır. Diğer taraftan, aynı dönem için tarım dışı işsizlik oranındaki gerileme daha belirgin olmuş ve bu azalış toplamda 0,847 puan olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı sektörlerde, katılım oranı ve nüfus artışındaki artışlara bağlı olarak işgücü arzındaki artışın işsizliğe aylık ortalama etkisi 0,231 puan olurken, istihdam artışının etkisi -0,255 puan olarak gerçekleşmiş ve net etki tarım dışı işsizlik oranını azaltıcı yönde olmuştur. Mevsimsel etkilerden arındırılmış verilerle, 2005 yılı başında yüzde 13,3 olan tarım dışı işsizlik oranı 2007 yılı sonunda yüzde 12,5'e gerilemiştir.

2010:7-2011:10 döneminde işsizlik oranlarında gözlenen azalma 2 puanın üzerindedir. Söz konusu dönem 2005:2-2007:12 dönemi ile karşılaştırıldığında önemli farklılıklar gözlenmektedir. Öncelikle yakın dönemde işsizlik oranları üzerinde tarım dışı istihdam artışının etkisi daha güçlüdür. Ayrıca tarım sektöründe de işgücü ve istihdam artışları gözlenmiştir. Bahsi geçen farklılıklar içerisinde ön plana çıkan tarım dışı istihdamdan gelen etkidir. Son dönemde işsizlik oranlarının daha hızlı gerilemesinin başlıca nedeni tarım dışı istihdam artışının daha güçlü olmasıdır. Tarım istihdamındaki artış büyük ölçüde işgücü artışı ile dengelendiği için, tarım işsizlik oranındaki değişim sınırlı miktarda olmakta, dolayısıyla tarım istihdamındaki artışın toplam işsizlik oranı üzerinde belirgin bir yansıması olmamaktadır.⁶

2005-2007 döneminde mevsimsel etkilerden arındırılmış tarım dışı istihdamdaki ortalama aylık artış yüzde 0,29 iken, 2010:7-2011:10 döneminde bu oran yüzde 0,41 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu iki dönem için tarım dışı istihdam artışına katkılar sektörel düzeyde incelendiğinde, son dönemde tarım dışı istihdam artışının görece yüksek olmasında inşaat ve toplum hizmetleri sektörlerinin rol oynadığı görülmektedir (Grafik 1). Grafik 2'de tarım dışında yer alan sektörlerin aylık ortalama artış hızları gösterilmektedir. İnşaat ve toplum hizmetleri sektörlerinin tarım dışı istihdamda yaptıkları katkının yanı sıra, bu sektörlerdeki artışların da yüksek olduğu gözlenmektedir.

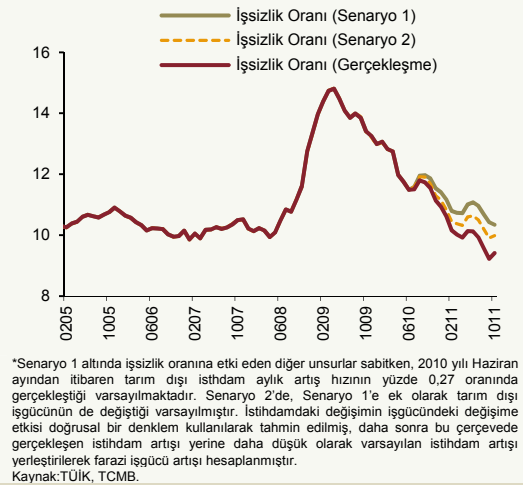

⁶ 2008 yılı sonundan itibaren tarım işgücünün toplam işgücü içerisindeki payı artış göstermiş ve henüz eski seviyesine dönmemiştir. İşgücünde tarım lehine olan bu değişim, tarım işsizlik oranı tarım dışına göre oldukça düşük olduğu için, toplam işsizlik oranını azaltıcı yönde etki etmektedir. Ancak bu kanalla gelen etki sınırlı düzeydedir.

Bu noktada, inşaat ve toplum hizmetleri sektörlerindeki artışın işsizlik oranı üzerindeki etkisinin gösterilmesi faydalı olacaktır. Grafik 3'te, işsizlik oranına etki eden diğer unsurlar değişmezken, 2010 yılı Haziran ayından itibaren tarım dışı istihdam artış hızının 2005-2007 ortalama düzeyine yakın bir oranda gerçekleştiği, diğer bir ifadeyle inşaat ve toplum hizmetleri sektörlerinde bahsi geçen yüksek oranlı artışların yaşanmadığı bir senaryo altında işsizlik oranı hesaplanmıştır (Senaryo 1). Buna göre, 2011 Ekim dönemi itibarıyla senaryo kapsamında oluşturulan işsizlik oranı gerçekleşen işsizlik oranının 1,1 puan üzerine çıkarak yüzde 10,5 olmaktadır. Bu senaryo altında işsizlik oranına etki eden diğer unsurların gerçekleşmeye göre farklılaşmadığı varsayılmıştır. Ancak, tarım dışı sektörlerde gözlenen bir olgu işgücü ve istihdam arasındaki yüksek pozitif yönlü bağıntıdır. Bu etkileşim dikkate alınarak, istihdamdaki düşük oranlı artış tarım dışı işgücüne de yansıtıldığında (Senaryo 2), 2011 Ekim dönemi itibarıyla işsizlik oranı gerçekleşen işsizlik oranının 0,6 puan üzerine çıkarak yüzde 10 olmaktadır.

Grafik 3. İnşaat ve Toplum Hizmetleri Sektörlerindeki Ek İstihdam Artışının İşsizlik Oranına Etkisi : Senaryo Analizi*
(Mevsimsellikten Arındırılmış)

Toplum hizmetlerinin detayına bakıldığında ise son dönemde gözlenen güçlü artışların kamu yönetimi ve savunma, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri ile eğitim sektörlerinden geldiği görülmektedir.

Özetle, istihdamda son dönemde gözlenen iyileşmenin sektörler geneline yayılan bir gelişme olmadığı dikkat çekmektedir. Sanayi, sanayi ile bağlantılı hizmet kalemleri ve mali kuruluş, gayrimenkul kiralama ve iş hizmetleri sektörleri tarım dışı istihdama katkı anlamında kriz öncesine benzer bir eğilim sergilerken, işsizliğin kriz öncesi hızlı büyüme dönemlerinin dahi altına inmesinde inşaat ve toplum hizmetleri gibi yurt içi kredi koşullarına duyarlı ve/veya kamu sektörü ile görece olarak daha yakın ilişkisi olan sektörlerdeki istihdam artışları etkili olmuştur.

